

De sociale functie van de wijsbegeerte

Leo Apostel

Inleiding

De vraagstelling die in dit onderwerp besloten ligt, verwijst impliciet naar minstens drie domeinen: naar de omschrijving van het begrip 'groep' of 'maatschappij' (vermits het hier over de *sociale* functie gaat); naar de omschrijving van het begrip 'functie' en naar die van het begrip 'wijsbegeerte'.

We zullen ons dus moeten voorbereiden op een drieledige behandeling van ons onderwerp.

Daarnaast echter moeten we erop letten dat we ons niet laten meeslepen door onze titel en verborgen a-priori's onderschrijven. We mogen niet veronderstellen dat de wijsbegeerte slechts één functie heeft; ze kan er verschillende hebben, die eventueel zelfs met elkaar in strijd kunnen komen. We mogen niet veronderstellen dat er slechts één maatschappijtype bestaat (bij voorkeur dan allicht het maatschappijtype waarin we leven). Een veelheid van mogelijke maatschappijtypen moet in ogen-schouw worden genomen. Daarom hebben we hier de theoretische sociologie nodig. Tenslotte, het is evident dat we met verschillende soorten wijsbegeerte rekening moeten houden, waarvoor het antwoord op onze vraag allicht verschillend zal moeten uitvallen.

Als laatste voorbereidende opmerking moeten we er nog op attent maken dat de vraag *feitelijk* of *normatief* geïnterpreteerd kan worden. Men kan zich interesseren voor de rol die het wijsgerige werk in verleden en heden feitelijk in verschillende maatschappijen vervult; men kan zich eveneens interesseren voor de rol die dat werk zou *moeten* vervullen in een *optimale* maatschappij. Het is onze mening dat beide aspecten, het feitelijk en het normatief aspect, aan bod moeten komen, en zo mogelijk in eng verband met elkaar.

Het is bijna evident dat ons probleem niet gesteld wordt, wanneer men tevreden is over de invloed en uitstraling van het wijsgerig werk; het is een uitdrukking van onrust en ontevredenheid over een bestaande toestand en wil misschien suggereren dat voorstellen gedaan moeten worden ofwel ertoe strekkend de vorm van het wijsgerig werk te wijzigen, ofwel met de

bedoeling maatschappelijke transformaties te verdedigen. De scepticus zou zelfs ironisch kunnen opmerken dat het moeilijk is een verhandeling te schrijven over het niets (daarmee natuurlijk veronderstellend dat de sociale functies van het wijsgerig werk in onze huidige maatschappij nage-noeg verwaarloosd kunnen worden).

Rekening houdend met al deze overwegingen moeten we onze uiteenzetting ontwerpen. We zouden ze vanuit het meer formele naar het meer inhoudelijke willen opbouwen. We zullen ons dus eerst afvragen wat we onder 'functie' moeten verstaan, daarna wat de voornaamste karaktertrekken van een 'wijsbegeerte' zijn en tenslotte welke functie de wijsgerige subgroep, de wijsgerige *rol* of het wijsgerig *gedrag* vervuld heeft, vervult en vervullen kan in verschillende maatschappijen.

Het begrip „functie”

Carl Gustav Hempel heeft in zijn artikel 'The logic of Functional Analysis' (pp. 271-307 in *Symposium on Sociological Theory* (ed. L. Gross, New York 1959), gedeeltelijk geïnspireerd door Ernest Nagel, 'A Formalisation of Functionalism' (in Ernest Nagel, *Logic without Metaphysics*, pp. 247-283, Glencoe Free Press, 1957), het begrip 'functie' uitstekend ontleed. We volgen in dit deel van onze bijdrage zijn uiteenzetting.

Laten we, met hem, de bewegingen van het menselijk hart als voorbeeld nemen. In vulgariserende geneeskundige context is het gebruikelijk te zeggen dat het hart als functie heeft de bloedstroom in beweging te brengen, zodat voor het leven van het organisme noodzakelijke voedingsstoffen, in de bloedstroom aanwezig, naar de verschillende organen zouden worden gebracht, terwijl de schadelijke afvalstoffen kunnen worden afgevoerd. We zien dus duidelijk dat het hart als subsysteem van het totaal-organisme wordt behandeld en dat een specifieke eigenschap van het hart, namelijk de hartslag, een noodzakelijke voorwaarde is, in normale omstandigheden, om het normaal gedrag van het lichaam mogelijk te maken. Om na te gaan dat deze veralgemening werkelijk de betekenis van het woord 'functie' treft, kunnen we een niet aan het organisme, maar aan een sociale context ontleend voorbeeld nemen. In de Verenigde Staten vinden we herhaaldelijk het type van de onofficiële politieke leider, die het partijapparaat van een stad beheerst. Een functionalistische verklaring van dit verschijnsel wordt als volgt gegeven: de maatschappij heeft leiders nodig; het sterk egalitair institutioneel apparaat voorziet niet op een normale wijze in deze behoefte, daarom doet zich het verschijnsel van de politieke 'boss' voor. Weer opnieuw hebben we in een subsysteem van een systeem een bepaalde eigenschap van dat subsysteem, noodzakelijk voor het normaal bestaan van het totaal. In het aangeven van deze betrekking tussen a) de eigenschap van het subsysteem en b) de globaal-voorwaarde

(extern of/en intern) van het normaal gedrag van het totaal bestaat de functionele verklaring.

We kunnen uit deze twee voorbeelden (die gemakkelijk vermenigvuldigd zouden kunnen worden) het volgende concluderen: als we met een auto-regulatief systeem te maken hebben dat binnen zekere grenzen zich aan storingen aanpast, dan zijn de functies van een subsysteem van zulk systeem de aanpassingen die door zekere eigenschappen van dat subsysteem worden veroorzaakt.

Het begrip 'functie' is dus een uitermate relatief begrip. Het hangt af a) van de totaliteit waarin het subsysteem wordt ingeschakeld (of, analoog, van de subdelen waarin een systeem wordt opgedeeld), b) van de criteria voor autoregulatie die men voor het totaalsysteem aanvaardt (in onze voorbeelden: wat verstaan wordt onder het normaal functioneren van het menselijk organisme, of van de mensenmaatschappij), c) van de eigenschappen van het subsysteem die men in ogenschouw neemt (het hart is natuurlijk in de eerste plaats een pomp, maar heeft ook nog morfologische eigenschappen; de politieke 'boss' is allereerst een chef, maar is ook consommator of echtgenoot), d) van de soort storingen ten opzichte waarvan de gekozen eigenschappen van het subsysteem regulerend optreden.

Deze extreme relativiteit van het begrip 'functie' heeft natuurlijk tot gevolg dat de *verklarende* waarde van een functionalistisch schema zeer klein is. Er wordt niet verklaard *waarom* de compensatie mogelijk was door aan te geven *dat* een bepaalde eigenschap van een subsysteem inderdaad compenserend optreedt. Andere eigenschappen van andere subsystemen hadden het misschien ook kunnen doen; het systeem had zijn doelcriterium kunnen wijzigen, en het zou ook misschien mogelijk geweest zijn dat het systeem niet had kunnen compenseren, maar vernietigd zou zijn. Deze minieme verklarende waarde staat echter naast een grote heuristische waarde. 'The idea of universal functionalism . . . might more profitably be constructed as expressing a directive for research, namely to search for specific self-regulatory aspects of the social system and to examine the ways in which various traits of system might contribute to its particular mode of self regulation' (pp. 301). We worden door deze, naar we menen juiste, ontleding van het begrip 'functionele analyse' herinnerd aan Kants behandeling van de finaliteit in de *Kritik der Urteilskraft*.

We moeten dus concluderen dat we slechts over de sociale functie van de wijsbegeerte kunnen spreken, als we de totaalmaatschappij als een auto-regulatief systeem beschouwen en als we de wijsbegeerte als een aspect van een subsysteem van dit totaalsysteem beschouwen dat meehelpt het totaal te reguleren. Het gebruik van het begrip 'functie' in sociologische context brengt ons echter noodzakelijkerwijze in contact met antropologen als Bronislaw Malinowski en A. R. Radcliff Brown, en met sociologen als

Leopold von Wiese en Howard Becker. Men behoeft van Howard Becker slechts zijn *Systematic Sociology* (New York 1932) op te slaan en van Malinowski *A Scientific Theory of Culture* (Chappell Hill 1944). Radcliff Brown's opvattingen vindt men recenter in *Structure and Function in Primitive Society* (London 1952).

In al dit werk worden eigenschappen van de maatschappij gezien als geïntegreerde aspecten van structuren die in eenheid met elkaar samenhangen, maar slechts behouden worden als ze hun rol of functie vervullen in het waarborgen van voortbestaan en continuïteit van de maatschappij als geheel. De dualiteit structuur-functie is hier essentieel en drie problematische veronderstellingen komen naar voren: a) de maatschappij is als geheel geïntegreerd, en ieder van haar deelaspecten hangt met de andere in deze totaliteit samen, b) deze deelaspecten blijven slechts bestaan in zoverre ze een functie hebben in dat geheel, c) deze functie bestaat erin het geheel in stand te houden. Dit alles is problematisch om de volgende redenen, a) is het wel zo zeker dat de maatschappij volledig geïntegreerd is? b) Wat verstaat men onder voortbestaan? c) Bestaat er geen sociale inertie die ook niet functionele aspecten kan laten voortbestaan?

Robert Merton heeft in zijn 'Social Theory and Social Structure' (Glencoe, 1949), het zgn. 'functionalisme' in drie postulaten samengevat:

- 1 — alle gestandaardiseerde sociale aspecten vervullen een positieve functie in het sociale systeem;
- 2 — deze functies zijn positief voor het totale systeem en
- 3 — deze functies en de structuren die ze vervullen zijn onmisbaar en onvervangbaar.

Deze drie postulaten blijken echter, zoals hij zelf aantoonde, alle drie vals.

1. Sommige sociale aspecten zijn disfunctioneel, sommige zijn neutraal,
2. Sommige sociale aspecten zijn slechts op hun functionaliteit te beoordelen in verband met deelsystemen van het totaal systeem,
3. Sommige structuren kunnen door andere structuren vervangen worden in het vervullen van dezelfde functie en sommige functies kunnen door andere functies worden overgenomen,
4. We moeten de maatschappij zien als gericht op eigen behoud, soms op eigen vernietiging, soms op continuïteit en soms op discontinuïteit afsturend. Om drie redenen moet de functionaliteit van een structuur eerder op de totaalevolutie van de maatschappij worden betrokken dan op continuïteit en behoud van een vorm.

Wanneer met deze restricties rekening wordt gehouden, kan men echter toch wel vragen naar de functie, negatief of positief, exclusief of plaatsvervangend, van een bepaalde structuur ten opzichte van behoud, evolutie of vernietiging van een bepaalde maatschappij. Een van onze drie termen hebben we dan onderzocht. Laten we nu tot ons tweede probleem overgaan: wat is wijsbegeerte?

Een korte karakteristiek van wijsbegeerte

Het zou zinloos zijn hier een samenvatting van de algemene sociologie te geven tenzij we de sociologische begrippen die we zullen gebruiken uitdrukkelijk toepassen op de wijsbegeerte. Nu weten we allen dat iedere wijsgeer zijn eigen definitie van wijsbegeerte geeft en het bijna typisch is voor deze activiteit dat er geen neutrale beschrijving van bestaat die buiten ieder verband met een speciaal systeem door iedereen zou kunnen worden aanvaard. Moest dit ons laatste woord zijn over het onderwerp, dan zouden we de vraag die impliciet in de titel gesteld is, eenvoudig niet kunnen beantwoorden. We geloven toch iets meer te kunnen zeggen.

Een wijsgeer is een persoon die zijn hoofdactiviteit wijdt aan het behandelen van een of meer van de volgende drie vragen (dikwijls stelt hij ze alle drie, soms stelt hij er slechts een of twee):

a — wat betekent het iets te 'kennen'? in hoeverre zijn we in staat iets te kennen en welke middelen moeten we daartoe gebruiken?

b — wat zijn de meest algemene eigenschappen van de werkelijkheid, en wat is hun verklaring?

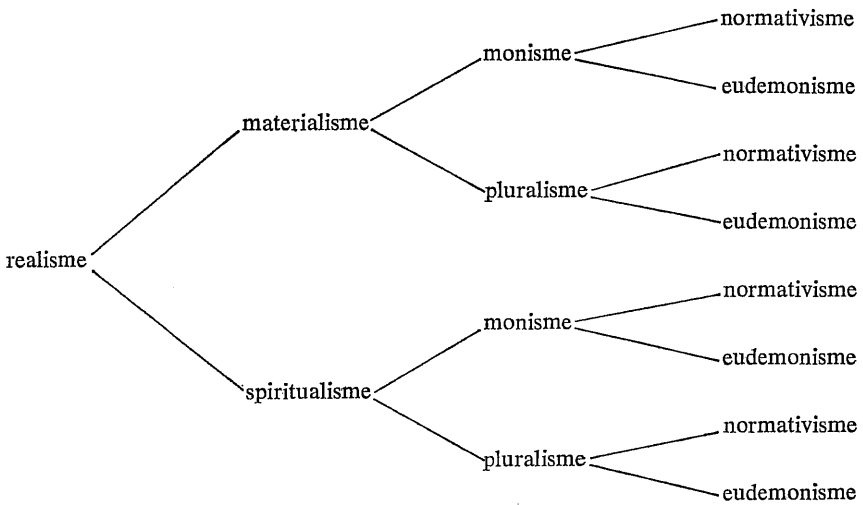
c — wat is verplicht en wat is verboden, wat is waardevol en wat is waardeloos?

Deze drie vragen kunnen al dan niet met elkaar in verband gebracht worden; als ze met elkaar in verband gebracht worden kunnen we prioriteit verlenen aan vraag 1 (kennistheoretische prioriteit) ofwel aan vraag 2 (metafysische prioriteit) ofwel aan vraag 3 (axiologische prioriteit).

Dit alles hebben we zó gesteld dat we in geen enkel opzicht een lang uitgesponnen classificatie moesten geven van de typen van antwoorden op die vragen, die in de meest verschillende combinaties kunnen voorkomen (om een voorbeeld te noemen: een kennis-theoretisch realisme kan met een metafysisch materialisme of spiritualisme verbonden worden en beide kunnen dan nog weer eens samengaan met een eudaimonistische of met een plichtsethica) (zie fig. blz. 14).

We stellen een *formele classificatie* van wijsgerige systemen (in functie van de gestelde hoofdvragen, de hun toegekende prioriteit en de soorten verbanden tussen hen aangenomen) naast een *materiële classificatie* van wijsgerige systemen (in functie van de soorten antwoorden op de hoofdvragen gegeven en hun combinaties).

Deze schools aandoende beschrijving kan natuurlijk weer eens geen aanspraak maken op volledige neutraliteit, omdat door verschillende wijsbegeerten de betekenis van de termen die in de grondvragen voorkomen anders geïnterpreteerd zullen worden. We stellen ze slechts voorop omdat ze de neutraalste formulering is die we hebben kunnen vinden. Ons argument ten voordele van deze beschrijving van het object 'wijsbegeerte' is het volgende: a) we menen dat we geen subgroep van de maatschappij

kunnen vinden die aan het beantwoorden van deze vragen het essentiële van haar activiteit besteedt buiten de subgroep der zgn. wijsgeren, b) we menen dat we in de meeste werken die in het verleden als wijsgerig werden beschouwd en dat nu nog worden, de behandeling van een of meer van onze drie vragen aantreffen.

Wat er ook van zij, het zwaartepunt van dit artikel moet liggen op de studie van het verband tussen maatschappij en wijsbegeerte.

We mogen onze tijd niet verliezen met een grondige discussie over het begrip 'wijsbegeerte' zelf. We nemen dus de definitie die we in de vorige paragraaf gegeven hebben aan, en vragen ons af welke rol deze activiteit kan vervullen in de autoregulatie van de totaalmaatschappij. Het is duidelijk dat in onze omschrijving de beschrijving van de concrete subgroep van de maatschappij die zich met deze activiteit belast niet is opgenomen. Ze kan over verschillende subgroepen verdeeld zijn, en, daar ze in zichzelf multipel en heterogeen is, kunnen de functies van de deelactiviteiten van deze activiteit, over verschillende subgroepen verdeeld, eveneens multipel zijn. Het is noodzakelijk dat de lezer deze mogelijkheden niet vergeet bij het lezen van wat volgt.

Groep en maatschappij

In wat volgt geven we zowel statisch als dynamisch enkele essentiële eigenschappen van de sociologische aan en vragen ons telkens af welke rol het wijsgerig werk, door deze of gene subgroep verricht, in deze context vervullen kan.

We kunnen een minimale of een maximale bepaling van *groep* geven. De minimale bepaling is de volgende: een groep is een verzameling organismen, zó gestructureerd dat het gedrag van één organisme in ruimte en tijd op het gedrag van tenminste één ander organisme invloed uitoefent (in de zin van: dat gedrag zó verandert dat het zich anders voordoet dan het geval zou geweest zijn als de eerste gedraging zich niet ontwikkeld zou hebben). Een versterking van deze minimale bepaling die nog altijd even behavioristisch blijft, is de volgende: het gedrag van ieder organisme in de groep is zódanig, dat het de gedragingen van een voldoende aantal andere organismen in de groep wijzigt. De maximale bepaling van 'groep' spreekt niet over willekeurige organische systemen maar over doelgerichte systemen. Een groep wordt daar bepaald als een verzameling doelgerichte systemen die zo op elkaar inwerken dat de handelingen van de ene middel en doel worden van de handelingen van de andere.

Hier kunnen we ook eisen dat dit in ieder geval voor een doelgericht systeem in de groep voor ieder groeps-element het geval moet zijn of sterker, dat het voor ieder groeps-element de handelingen van de meeste (of aan de limiet van alle groepsleden) middelen of/en doeleinden zouden worden.

We kunnen de intensiteit waarmee de interacties gebeuren en de wijze waarop ze gebeuren in verschillende klassen onderverdelen. Een subgroep van een groep zal dan een deelverzameling zijn van de verzameling van de leden, ofwel gekarakteriseerd door een zekere frequentie en intensiteit van interactie, ofwel door een zekere soort en vorm van interactie.

Zuiver deductief zou het bestuderen van de sociale functie van de wijsbegeerte bestaan in het aangeven in hoeverre en hoe de groepsinteracties bepaald worden door het kennistheoretisch, axiologisch en metafysisch werk. Het is nuttig bepaalde antwoorden op die vraag voor ons te hebben, voor we verder gaan. De kennistheoretische vraag naar de grenzen en waarborgen en middelen van de kennis zou, in de minimale bepaling van groep, de uitdrukking kunnen zijn van een storing in de interacties tussen milieu en organisme, tussen organisme en organisme. Deze storing van een diepgaande en algemene aard zou opgevangen kunnen worden door die acties en interacties tot object van onderzoek te maken en een zelfbegrenzing door te voeren die het voordeel heeft gewaarborgde communicatiekanalen ter beschikking te stellen tussen object en subject, subject en subject. In de maximale bepaling van de groep zou dezelfde functie aan het kennistheoretisch werk toegekend kunnen worden. Het argument dat men ten voordele van deze opvatting kan aanvoeren bestaat uit de opmerking a) dat historisch gezien alleen in perioden waarin de coöperatie en communicatie in gevaar was gebracht op alle vlakken een dominantie van het kennistheoretisch denken optreedt en b) dat geen enkele andere

functie zeker door het kennistheoretisch denken en alleen door het kennistheoretisch denken vervuld kan worden.

Terwijl de kennistheoretische vraagstelling de uitdrukking kan zijn van een crisis in de middelen van de groepsinteractie, zou het axiologisch denken de uitdrukking kunnen zijn van een crisis in de doeleinden van groepsinteractie. Hier dringt het gebruik van ons maximaal groepsmodel zich op: doordat de gedragingen van de groepsleden elkaars doeleinden en middelen worden, kan het voorkómen dat conflicten tussen de groepsleden ontstaan wat hun respectieve doeleinden betreft. Deze conflicten kunnen slechts opgelost worden door afspraken over de toekomstige doelstellingen. Het werk dat erin bestaat bewust deze nieuwe doelstellingen te zoeken, is het axiologisch werk. Ook hier zou dus het wijsgerig werk door een diepe en algemene storing op gang gebracht worden, die echter ditmaal niet de uitvoering van actie en interactie betreft maar eerder de gerichtheid. We leggen er nog eens de nadruk op, dat niet iedere crisis in het gebruik der middelen en evenmin iedere crisis in het kiezen der doeleinden tot de algemene vragen 'wat is kennis?' 'wat zijn de grenzen der kennis?' 'Wat is waarde?' aanleiding geven. In het algemeen zullen beperkte moeilijkheden slechts aanleiding geven tot begrensde contestaties. Wanneer de moeilijkheden echter algemeen worden, zullen ze aanleiding geven tot algemene oplossingspogingen. Dat dit de functie van het axiologisch onderzoek is, wordt weer geargumenteed door erop te wijzen dat slechts de waardeleer deze rol kan vervullen en dat zulke waardecrisissen inderdaad aan de andere kant voorkomen en niet lang onopgelost kunnen blijven zonder het voortbestaan van de groep in gevaar te brengen. Tenslotte zou de metafysische vraag een antwoord zijn op het ter discussie stellen van het algemeen beeld van het groepsmilieu. Juist omdat de interacties binnen de groep afhangen — tenminste gedeeltelijk — van de plaats die de groepsleden aan zichzelf en aan de groep toekennen in het geheel van hun wereld, moet een min of meer uitgewerkt beeld van die wereld in de groep aanwezig zijn. Dit beeld hangt in het algemeen af van de mythen van de groep. Slechts wanneer door intense actie van de groep op de wereld of van de wereld op de groep dit beeld in snelle irreversibele ontwikkeling raakt, wordt een speciale deelgroep van de maatschappij als het ware afgevaardigd om de eenheid van dat beeld, dat de rol van de groep in zijn zelfbegrip bepaalt, te herstellen.

Het domineren van kennisleer op metafysica zou, in het perspectief dat we zojuist hebben uiteengezet, neerkomen op het domineren van de interactiecrisis op de milieucrisis; he domineren van axiologie op metafysica zou neerkomen op het voorrang geven van de crisis omtrent de doeleinden boven de milieucrisis. En wanneer we over 'voorrang geven' spreken kan dat betekenen dat de prioritaire crisis dieper en meer centraal voor het

groepsleven ligt, ofwel dat de oplossingen die men voorstelt voor een crisis de oplossingen die men voorstelt voor een andere, gaan bepalen. De crisissen of hun oplossingsmethoden kunnen in betrekking staan met elkaar.

Alles wat voorafgaat, staat echter in het teken van het naïef functionalisme, deductief uitgebouwd. We schrijven aan de verschillende deelgebieden van het wijsgerig werk een reële positieve betekenis toe voor het behouden van het groepsbestaan. We mogen de disfunctionele mogelijkheden van het wijsgerig werk niet vergeten en we mogen in het algemeen niet menen dat de opmerkingen die we gaan maken een werkelijk sociologische aanpak vormen van het wijsgerig fenomeen.

Daarom zullen we nu een reeks sociale fenomenen vermelden en ons systematisch afvragen welke rol, functioneel, neutraal of disfunctioneel, het wijsgerig werk in het ontwikkelen van die fenomenen zou kunnen spelen.

Wijsbegeerte en anomie

Robert K. Merton bespreekt in een bekend artikel de sociale anomie (Zie: W. L. Wallace, Ed, *Sociological Theory*, Aldine Co, Chicago, 1969, Robert K. Merton, *Social Structure and Anomie*, pp. 162-183). Hij karakteriseert een maatschappij enerzijds door een aantal doelstellingen die ze aan haar leden voorschrijft, anderzijds door een aantal voorwaarden die ze stelt aan haar leden in het nastreven van de sociale doeleinden. Culturele doeleinden en institutionele regels komen zo tegenover elkaar te staan. Verschillende maatschappijen onderscheiden zich volgens Merton van elkaar door de graad van integratie van de culturele doelstellingen met de institutionele normen. Er kunnen vijf aanpassingstypen aan de spanning tussen de twee polen onderscheiden worden. Doeleinden en instellingen kunnen beide volledig aanvaard worden. Dan heeft men het type van de conformist. De doeleinden kunnen aanvaard worden, maar de instellingen die middel zijn om ze te bereiken kunnen ter discussie worden gesteld. Innovatie is dan de enige weg. De institutionele middelen kunnen worden aanvaard, terwijl de doeleinden worden verworpen. Dit kan men ritualisme noemen. Zowel doelstellingen als middelen kunnen worden verworpen. Dit brengt isolatie mee. En tenslotte kunnen zowel doeleinden als middelen verworpen worden om er andere voor in de plaats te zetten. Dan doet zich een revolutionaire omwenteling voor.

Het probleem van de functie van de wijsbegeerte kan ten opzichte van ieder van deze reacties tegenover de grondspanning van het maatschappelijk leven gesteld worden. Het kan ook gesteld worden ten opzichte van de overgang van een van de vijf reactietypen naar een ander reactietype van de reeks.

We nemen een paar voorbeelden. Door de aandacht van groepen of subgroepen af te wenden van hun reële situatie en ze te richten op hun algemene plaats in het totaalsysteem (metafysica) kan een vluchtreactie tegenover de bestaande cultuuroeleinden en instituten worden gedekt. Tegelijk kan door kennistheoretisch nadenken iedere reële inzet problematisch worden gemaakt, zodat maximale afstand tegenover doeleinden en middelen kan worden bereikt door ze alle als hypothetische constructies op onzekere basis vanuit een neutrale en actief niet-geladen basis voor te stellen. Tenslotte kunnen door veeleisende en irrealiseerbare waarden-systemen en door rigoristische plichtsethica alle acties worden uitgeschakeld. Door een verbinding van kennisleer, metafysica en ethica, of door het sterk uitwerken van een van de drie wijsgerige disciplines kan de veralgemeende vlucht, de vervollediging der isolatie, het 'retreatism' worden gerealiseerd. Dit is een van de *niet-functionele functies* van het wijsgerige werk.

Maar terwijl het wijsgerig werk deze algemene negatieve houding kan bevatten, is het even goed mogelijk dat conformisme of afstand-houdingen door wijsgerig nadenken wordt gewaarborgd.

Eugène Dupréel, getroffen door de snelle technische ontwikkeling van industrie en wetenschap die de traditionele waardepatronen bedreigde (de middelen die in strijd kwamen met de doeleinden), zag in het wijsgerig werk de mogelijkheid om de nieuwe verworvenheden in de oude kaders in te voegen. Zijn visie ook in andere zin volgend, kan men in het wijsgerig werk ook een poging zien om traditionele waarden aan de moderne ontwikkeling aan te passen. Innovatie en revolutie kunnen dus eveneens door de wijsbegeerte worden gediend.

De geschiedenis van de wijsbegeerte zou, naar we menen, herschreven kunnen worden vanuit dit gezichtspunt. We zouden ons bij iedere wijsbegeerte de vraag kunnen stellen of ze tot een van de vijf grondreacties tegenover de doel-middelenspanning behoort of integendeel een van de vijf grondreacties in een andere omzet.

De verwantschap tussen Thomas van Aquino, Leibniz en Hegel lijkt bij voorbeeld duidelijk naar voren te komen. Alle drie doen pogingen om de waarden van het verleden aan te passen aan de nieuwe middelen van het heden: de eerste door het Christendom te verzoenen met het Aristotelisme dat de techniek en wetenschap van zijn tijd beheerste, de tweede door de spiritualistische theodicee in zijn monadologie te verzoenen met het atomisme dat Galilei zo nauw aan het hart lag, de derde door het Christendom en zijn mythen te beschouwen vanuit het rationalisme van de achttiende eeuw.

De sociale betekenis van deze verzoeningsfilosofieën bestaat er blijkbaar in breuken die zich hebben voorgedaan in het sociaal proces, te helen. Het

zou echter verkeerd zijn zich blind te staren op deze voorbeelden. Sommige filosofieën zijn duidelijk pogingen om de traditionele cultuurdoelstellingen van een maatschappij te vernietigen, in een radicale breuk die er al dan niet nieuwe waarden voor in de plaats zet. Een Democritus, een Lucretius, een Helvetius, een Lamettrie ontwikkelen aanvallen op de doeleinden vanuit de rationele middelen die men gebruikt om die doeleinden te bereiken. We situeren deze filosofieën tussen revolte en ritualisme, hoe paradoxaal die uitspraak ook schijnt. In feite kan de rede als een instituut opgevat worden, dat voorschrijft hoe in de klassieke periode de middeleeuwse cultuurdoeleinden beschouwd moeten worden. Dit instituut blijft heersen, ook wanneer het tegen de klassieke cultuurdoelstellingen wordt gebruikt (een vorm van ritualisme), maar men tracht vanuit dit instituut nieuwe doeleinden op te bouwen (een vorm van innovatie).

Als we een ideologie kunnen beschrijven als een verzameling van overtuigingen door een groep ontwikkeld om haar voortbestaan en functioneren te kunnen waarborgen, dan zouden we een wijsbegeerte kunnen beschrijven als een ideologie door specialisten ontwikkeld op een individueel bewuste manier. Deze ideologie kan zowel enerzijds tot de verdediging van de heersende subgroep dienen, als anderzijds de aanval van de stijgende challenger-subgroep mogelijk maken. En, komisch genoeg, kunnen, zoals bij Hegel gebeurd is, elementen uit een defensieve wijsbegeerte worden overgenomen in een agressieve wijsbegeerte (de Marxistische). Maar — we onderstrepen het — wijsbegeerte hoeft niet alleen een middel van defensie of agressie te zijn, het kan ook een middel zijn tot evasie uit het gevecht.

Onze quasi militaire metaforen tonen aan dat we ons vraagstuk hoegenaamd niet kunnen beperken tot een goed geïntegreerde maatschappij.

Wijsbegeerte en sociaal conflict

We zullen nu even trachten het wijsgerig werk te situeren in een algemene theorie van het maatschappelijk conflict.

We hebben bij het bespreken van Mertons anomietheorie, in zoverre die licht kan werpen op de functie van het wijsgerig denken, een eerste fundamenteel conflict ontmoet: het conflict tussen cultuurdoeleinden enerzijds en normen betreffende de middelen om ze bereiken anderzijds. Deze centrale rol van het conflict in de sociologie overtuigt ons ervan dat we onze vraagstelling betreffende de functie van de wijsbegeerte tegelijk in functionalistisch kader en in dialectisch kader moeten stellen.

We zouden hier, met wijzigingen, willen uitgaan van de artikelen van Pierre L. van den Berghe 'Dialectic and Functionalism: toward a Theoretical Synthesis' en van Ralf Dahrendorf 'Toward a Theory of Social Conflict' (Zie W. L. Wallace, *Sociological Theory* op.cit., Van den Berghe,

pp. 202-213, en Dahrendorf, pp. 213-226).

Met andere woorden: we vragen ons nu af wat de functie zal zijn van het wijsgerig werk in een maatschappij die we tegelijkertijd functionalistisch en dialectisch bekijken.

Functionalistisch maken we de volgende veronderstellingen (gedeeltelijk vroeger reeds besproken, maar hier aangevuld en vervolledigd): 1) maatschappijen moeten beschouwd worden als totaliteiten: systemen van delen in relatie met elkaar; 2) dus zijn de oorzaken van maatschappelijke gebeurtenissen en toestanden steeds multipel en fungeren oorzaken als gevolgen, gevolgen als oorzaken; 3) niettegenstaande het feit dat integratie nooit volmaakt is, zijn maatschappijen over het algemeen in dynamisch evenwicht in die zin, dat de antwoorden op storing de tendens hebben het totaal der wijzigingen te minimaliseren; 4) aan de limiet streeft het sociaal systeem dus naar volledige integratie; 5) veranderingen ontstaan geleidelijk en sprongen die discontinue schijnen, zijn eerder wijzigingen in de bovenbouw dan radicale transformaties; 6) verandering heeft fundamenteel drie oorzaken, (a) aanpassing van het systeem aan exogene veranderingen, (b) groei door structurele en functionele differentiatie, (c) ontdekkingen door subgroepen of leden; 7) de belangrijkste factor in sociale integratie is de overeenstemming tussen de leden van het systeem over de na te streven waarden. Deze consensus is de meest stabiele factor van het hele systeem.

Dialectisch kunnen we de twee eerste veronderstellingen beamen, maar moeten de overige wijzigen. Inderdaad, a) overeenstemming betreffende waarden kan ook een oorzaak van desintegratie van het sociaal systeem zijn en onenigheid betreffende waarden kan een oorzaak van integratie zijn. Men kan in concurrentie elkaar om dezelfde waarden bevechten en in complementariteit van elkaars verschillen steun ondervinden, b) er bestaan ook interne oorzaken van veranderingen; we moeten inderdaad aanvaarden dat we naast de tendens tot systeembevestiging eveneens een tendens tot systeemvernietiging in het sociaal geheel aantreffen, c) radicale discontinuïteiten kunnen zich in de sociale ontwikkeling voordoen. d) reacties op externe storingen zijn niet altijd aanpassingen, maar dikwijls verergeren ze de storing.

Nu we zowel functionalistische veranderingen als dialectische veranderingen in het sociaal systeem waarnemen, moeten we ons afvragen wat bepaalt of een compensatie van de storing zal optreden of dat er integendeel statische inertie of zelfs reactie op een vroegere toestand zal ontstaan (waarvan de funeste gevolgen slechts door radicale revoluties kunnen worden opgeheven).

Wijsgerig werk kan een rol spelen ofwel in het functionalistisch kader, ofwel in het dialectisch kader, ofwel in de factoren die bepalen dat men zich ofwel in functionalistisch ofwel in dialectisch kader bevindt.

Voor we deze opmerking uitwerken, moeten we tenminste erop wijzen dat de wijsgerige gemeenschap zich over het algemeen in de toestand bevindt die volgens Van den Berghe (p. 205) een revolutie onvermijdelijk maakt a) tussen de wijsgerige scholen bestaat afwezigheid aan communicatie, b) daar iedere school een eigen conceptie heeft over de regels van het wijsgerig spel is er geen mogelijkheid om het spel zonder radicaal conflict te spelen, c) daar iedere wijsbegeerte een totaalvisie op kennis, actie en werkelijkheid beweert te geven is het absoluut onmogelijk tot een compromis te komen en weigert men wederzijds elkaar als legitieme gesprekspartners te beschouwen. Als deze symptomen inderdaad de symptomen van de revolutionaire toestand zouden zijn, mogen we dus veronderstellen dat de wijsbegeerte als zodanig een subgroep van de maatschappij is, die in voortdurende revolutie zichzelf ontwikkelt.

Laten we nu echter terugkeren tot de rol die de wijsbegeerte zou kunnen spelen in een van de drie perspectieven:

a – in functionalistisch perspectief zou men de wijsbegeerte kunnen zien 1) als apparaat dat het algemeen plan van een initiale toestand van het sociaal systeem ontwerpt; 2) als apparaat dat een beeld van de verzameling der storingen van deze initiale toestand ontwerpt, 3) als apparaat dat een beeld van de compenserende maatregelen die door de maatschappij genomen moeten worden schetst, 4) als apparaat dat een plan van de gereïntegreerde maatschappij tekent;

b – in dialectisch perspectief zou men het wijsgerig werk kunnen zien 1) als apparaat om de bestaande waardeconsensus te schetsen, of om de bestaande waardeconflicten als met elkaar complementair voor te stellen, 2) als apparaat om de systeemvernietigende tendensen van het bestaand systeem uit te bouwen en te intensifiëren, 3) als apparaat om radicale systeemspelingen ofwel te anticiperen, ofwel bewust te maken, ofwel te doen uitvoeren, 4) als disfunctionele aanpassingen van het totaalsysteem;

c – indien we het wijsgerig werk als een van de factoren uittekenen die mede bepalen of we met een dialectisch of met een functionalistisch verloop van gebeurtenissen te maken hebben, dan zouden we inderdaad kunnen beweren dat de graad van integratie van het totaal wereldbeeld, de graad van integratie van het bestaand waardesysteem, en de graad van zekerheid van de bestaande kennis uitmaken of ja dan nee de reactie op storingen constructief of destructief zijn zal, of ja dan nee een endogene storing zal ontstaan vanuit het bestaand wereld- en waardebeeld.

We beweren dat we het wijsgerig werk in al deze functies kunnen zien, omdat we menen dat de wijsgerige systemen die we gezien hebben in het verleden in al deze functies zijn opgetreden.

In de taal van een andere socioloog, George Homans, kunnen we tot een analoge conclusie komen. Homans onderscheidt in zijn boek 'The Human

Group' voor een groep drie fundamentele variabelen: actie, interactie en houding (=sentiment) tegenover deze actie en interactie. Deze drie fundamentele variabelen zijn wederzijds van elkaar afhankelijk. Homans' sociologie bestaat er eigenlijk in de vorm en intensiteit van deze afhankelijkheid te beschrijven. We zouden nu in deze uiterst eenvoudige taal kunnen zeggen dat de wijsbegeerte van een groep aangeeft op welke manier deze drie variabelen globaal drie per drie van elkaars positieve of negatieve wijzigingen afhankelijk zijn. Inderdaad: de wijzigingen van de acties in hun totaliteit genomen, zijn wijzigingen van de relatie met het externe systeem (dus wijzigingen van het wereldbeeld); de wijzigingen van de interacties zijn wijzigingen van het communicatiesysteem (dus wijzigingen van het kennismodel) en de wijzigingen van het houdingspatroon zijn wijzigingen van het waardensysteem. Als men dus de wijzigingen op deze drie gebieden totaliseert, krijgt men juist de drie wijsgerige disciplines en als men deze drie totalisaties zelf weer totaliseert, dan krijgt men juist de wijsbegeerte als totaliteit met haar specifieke eigenschappen. En zo kunnen we eindigen met een karakteristiek van de wijsbegeerte in verhouding tot het begrip macht.

Een groep bezit macht over een andere groep op grond van zekere activiteiten van de eerste met betrekking tot zekere activiteiten van de tweede tijdens een bepaald tijdsinterval in de mate dat wijzigingen van activiteiten van A wijzigingen van activiteiten van B tijdens dat tijdsinterval ten gevolge kunnen hebben. We menen dat de wijsbegeerte als wereldbeeld de verzameling van machtsbasissen in grote trekken genomen tekent; dat ze als waardenleer de verzameling der machtsobjecten schetst en als kennisleer de verzameling der relaties tussen machtsbasissen en machtsobjecten meet naar hun graad van adequatie en zekerheid.

In wat voorafging hebben we vanuit de algemene problematiek van het functionalisme en van de sociologie iets trachten te zeggen over de rol van het wijsgerig werk.

We hebben echter nergens iets gezegd over het zeer concreet feit dat het wegwijs maken in het wijsgerig werk in onze tijd aan een groep *opvoeders* is toevertrouwd, in *het hoger onderwijs*, organisationeel ondergebracht *bij de geschiedenis en filologie*.

Uit de rolbeschrijving die we aan de wijsbegeerte hebben toegeschreven in wat voorafging blijkt nergens dat a) een afzonderlijke groep specialisten met dit werk belast zou moeten worden (tijdens het grootste deel van de geschiedenis is dat ook niet het geval geweest), b) evenmin blijkt dat als men dan al een speciale groep met deze taak moet belasten dit een groep opvoeders zou moeten zijn, c) die dan nog bovendien slechts in het hoger onderwijs te werk zou worden gesteld, en d) niet bij psychologie of wis-kunde maar bij geschiedenis en filologie ondergebracht.

In tegenstelling tot de bestaande sociale organisatie van het wijsgerig werk lijkt juist de studie van de functies en disfuncties van dit werk ertoe te leiden het wijsgerig werk over de maatschappij te verdelen, vermits het globaliserende en universeel aanwezige functies heeft. Heeft men eenmaal de specialisatie die men nu aantreft afgewezen, dan vallen natuurlijk ook de andere sociale standpunten betreffende de plaats van de wijsgeer weg. We menen dat het wijsgeer-zijn een rol is, die aan vele verschillende subgroepen als subrol moet worden toebedeeld, maar die met geen enkele subgroep mag worden vereenzelvigd.

In wat voorafging hebben we dus zo onpartijdig mogelijk ons vraagstuk behandeld. In wat volgt spreken we ons dogmatisch en apodictisch uit over deze functie van de wijsbegeerte vanuit ons eigen wijsgerig inzicht. We vragen dus de lezer duidelijk het onderscheid te willen maken tussen het persoonlijke standpunt dat nu volgt en de meer algemeen geldende overwegingen die voorafgaan.

Persoonlijke standpunten betreffende de sociale functie van de wijsbegeerte in de huidige en toekomstige maatschappij

Stelling 1 — De cultuurgeschiedenis wordt gekenmerkt door een *specialisatie (werkverdeling)* van de menselijke gedragingen:

a — *cognitieve* (de omringende wereld, het zelf en de anderen afbeeldende); *volitieve* (de omringende wereld, zelf, en anderen beheersende) en *affectieve* (eigen individualiteit als totaliteit uitdrukkende) acties worden geschiedenis; dit noemen we de *voortschrijdende persoonlijkheidsdesintegratie*

b — de cognitieve gedragingen worden zelfs nog weer gesplitst volgens hun objecten in de verschillende wetenschapstakken; dit noemen we de *kennisdesintegratie*;

c — de volitieve gedragingen worden eveneens zelf nog weer eens gesplitst in de verschillende vormen van arbeid en spel; dit noemen we de *actiedesintegratie*;

d — de affectieve gedragingen worden mede door de analyserende invloed van de taal gesplitst in duidelijk gescheiden affecten (blijdschap — droefheid, liefde — haat, enz.). Dit noemen we de *emotiedesintegratie* en *verlangensdesintegratie*.

Stelling 2 — Dit specialisatieproces is onvermijdelijk en levensbevorderend tot op zekere hoogte; het gaat echter verder door dan nuttig is, en heeft als gevolg dat de mens als eenheid nog slechts bestaan kan door externe sociologische dwang in een systeem waarin de persoonlijkheid zowel haar eigen autonomie als haar eigen karakter verliest.

Stelling 3 — Op ieder ogenblik van de culturele ontwikkeling wekken de vier desintegratievormen pogingen tot *reïntegratie* op. Deze pogingen tot reïntegratie hebben zowel een praktisch als een theoretisch aspect.

Het theoretisch aspect van de strijd tegen de persoonlijkheidsintegratie is de *wijsgerige antropologie*.

Het theoretische aspect van de strijd tegen kennisdesintegratie is de *synthese der wetenschappen* (die enerzijds formeel, door axiomatisatie, anderzijds inhoudelijk, gebeurt).

Het theoretisch aspect van de strijd tegen de volitieve desintegratie is de wijsgerige technologie (theorie van het handelen; *praxeologie*).

Het theoretisch aspect van de strijd tegen de affectieve desintegratie is de algemene theorie der communicatie en vermenging van de affecten met elkaar, waarvan een *algemene symbolenleer, een veralgemeende psychotherapie en hermeneutiek*, deel uitmaken.

Stelling 4 — Vermits de wijsbegeerte o.a. antropologie, synthesewetenschap, praxeologie en hermeneutiek bevat, is ze sociaal *zinnol* en *noodzakelijk*, vermits ze het theoretisch deel is van de strijd tegen desintegratiebewerkende krachten, die zelf maatschappijplitsend en niet levensbevorderend zijn.

Stelling 5 — De verschillende reïntegratiepogingen komen echter ook met elkaar in strijd. Daarom moet een *meta-wijsbegeerte* de steeds zichzelf desintegrerende wijsbegeerte zelf pogen te reïntegreren. Deze ontwikkeling die tot een onbeperkt aantal niveaus leidt, houdt nooit op (in tegenstelling tot Hegel's dialectiek hebben we hier met een a) waaivormige en b) pluralistische groei te maken). De meta-wijsbegeerte behoort echter zelf tot de wijsbegeerte.

Stelling 6 — Alle grote filosofieën uit het verleden zijn pogingen om conflicten te overwinnen die zich in de toekomst nogmaals met veranderende inhouden of contexten zullen voordoen. Dus moet de meta-wijsbegeerte de vroegere wijsbegeerten als schetsen beschouwen die alle verder uit te bouwen zijn en die op bepaalde toekomstige plaatsen en tijden opnieuw de integrerende rol zullen spelen. Dit geldt ook voor zulke extremen als het vroege Chestoviaanse existentialisme of het eerste neopositivisme.

Stelling 7 — In haar poging om zichzelf te realiseren zal de wijsbegeerte ontdekken dat in de maatschappij waarin wij leven de wijsbegeerte onmogelijk is. Het subject van de wijsbegeerte is een steeds te scheppen collectief subject dat door de groei en het verval van interdisciplinaire groepen heen noodzakelijk tot politieke actie leidt. *De wijsbegeerte is*

steeds tegelijk de poging tot scheppen van dit collectief subject van de wijsbegeerte en de anticiperende uitvoering door een fictief, nog niet bestaande subject, van het wijsgerige reïntegratieproject. Dus is de wijsbegeerte steeds een intern gespleten project.

Stelling 8 — Door de reïntegratiepoging die de wijsbegeerte bepaalt, worden de verschillende affecten, doelstellingen en kennisgebieden op elkaar betrokken en door elkaar *gerelativeerd* (bvb. psychologie, sociologie, biologie van de kennis, relativeren psychologie, sociologie, biologie, zelfs fysica).

Iedere vorm van *verabsolutering* wordt dus bestreden door de wijsgerige activiteit die niet alleen als *reïntegrator* maar ook als *relativerend* moet gelden. Daarom is de wijsbegeerte in iedere maatschappij een *storende* factor.

Stelling 9 — Alle vormen van wijsbegeerte die zich isoleren van de overige wetenschappen, of van de menselijke actie, of van de menselijke affectiviteit, zijn in die zin *partieel* of *mislukt* dat ze hun integrerende rol niet of slechts gedeeltelijk kunnen spelen. De wijsgeer (individueel of collectief) moet wetenschapsmens, kunstenaar en man van de praktijk zijn. Zich isoleren van de vroegere gelijktijdige en eventueel prospectief te voorziene integratievormen (= wijsbegeerten) betekent een verabsolutering van één integratievorm en dus *weer* een *partiële* mislukking (in de meta-filosofie). De wijsgeer als cultuurhistoricus is even verkeerd als de wijsgeer als theoretisch natuurkundige, en uiteindelijk moet hij iets van beiden houden.

Stelling 10 — De wijsgeer die tegen de stroom inzwemt (re-integratie) moet door een aangepaste vulgarisatie van zijn denken (zie Socrates) de isolering overwinnen van zijn eigen groep in de totaalmaatschappij, isolering die enerzijds onvermijdelijk, (door zijn *protest* aan de ene kant, zijn *totalisatie* aan de andere kant) en anderzijds in tegenstrijd met zijn eigen doelstelling is.

Stelling 11 — Wij hebben het hier slechts gehad over taken die in *alle* cultuurperioden aan de wijsgeer gesteld worden. Deze zijn echter bijzonder *dringend* in de perioden zoals de onze waarin tegelijk de convergerende en de divergerende factoren bijzonder sterk zijn en zich, zowel individueel als collectief, zowel actief, volitief als cognitief, tegen elkaar opstellen.